

ТАЄМНИЧІ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНИМИ В РОМАНІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА «ТАЄМНИЦЯ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 20.

УДК 811.161.2'373.2''19'';

Вегеш А. Таємничі літературно-художні антропоніми в романі Юрія Андруховича «Таємниця»; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті досліджуються літературно-художні антропоніми роману Ю. Андруховича «Таємниця». Подається опис та функціонально-стилістичні можливості ЛХА.

Ключові слова: літературно-художній антропонім, постмодернізм, апеллятив, дійктивна функція, криптоніми.

Summary. In this article author researches the proper names of the literary heroes in the novel “Mystery” written by U. Andrukhovych. Author also describes the functional and stylistic possibilities of the proper names of the literary heroes.

Key words: proper name of the literary hero, postmodernism, appellative, indicating function, kryptonims.

Юрій Андрухович стало перебуває серед найпомітніших постатей сучасної української літератури. Його твори зазвичай викликають суперечки й дискусії не лише в професійних літературних колах. Оцінки Андруховича сягають достатньо віддалених полюсів – від «постмодерного скандаліста» до «живого класика».

Роман Юрія Андруховича «Таємниця» – справді «дуже і дуже особисто пережитий» [7, 20]. У ньому надзвичайно багато всього таємничого: і двері, і ситуації, і, звичайно, люди. Автор вміло добирає найменування для своїх персонажів. Він черпає багатющий матеріал з народних мас, використовує дотеп, гумор, дещо вифантазовує, дещо утаємничує. Але ж такий Андрухович! «Зауважу на всяк випадок: усі персонажі, всі дійові особи цього твору є вигаданими, а будь-які зміни в іменах чи схожість у ситуаціях – випадковими. Це тільки мені, одному з її співучасників, вони можуть помилково здаватися іншими, не випадковими і не вигаданими, а страшенно близькими і справжніми, ніби це єдино можливе життя», – пише Юрій Андрухович у передмові до «Таємниці» [1, 12].

Якщо літературознавча проблематика текстів Ю. Андруховича ретельно вивчається, то їх лінгвостилістичний аспект досліджується, на жаль, лише принагідно. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує опис функціонально-стилістичних можливостей онімів у арсеналі мовних засобів літературних текстів Ю. Андруховича.

Структура власних особових іменувань персонажів «Таємниці» орієнтована на реальну антропонімію, точніше на знання її мовним колективом. У свідомості читачів певні структурні типи реальних антропонімів пов'язуються з конкретною історичною епохою, соціальним, національним середовищем [2, 11]. Ось цілий ряд відомих письменників, поетів, артистів, художників, яких виводить

автор: *Микола Рябчук або гуру* («Микола Рябчук став для мене моїм другим життям»); *Валерій Шевчук*; *Віктор Неборак* («аспірант в устах венер», «Немає бога, крім постмодерну, і Неборак пророк його»); *Лесь Танюк* («З Москви приїхав Лесь Танюк і став головним»); *Юрко Прохасько*, *Григорій Чубай*, *Сашко Ірванець* («Ми перетнулись з Ірванцем, якого в цьому тексті я чомусь волію називати Ірваном»); *Ярослав Довган*, псевдонім *Ярослав Гарсія Лорка* («Поет і мій кум, а також кум і мій поет. Ми ще не знали, а до мене вже гнало хвилю: *Довган. Довган. Довган. Гандов*, як сам він пізніше себе назвав»). Зверніть увагу, якщо проміння склади слова місцями, вийде *Довган*. Продовжує ряд «ізолюваний Системою митець, *пан Опанас*, чи просто *Панас*. У нього таке фонетично розкішне прізвище – *Заливаха*».

Автор називає себе цілим рядом міфонімів. Пор.: «...я став у цьому житті *нелегалом орфейським...*»; «У мене фонетично-орфоепічне вухо. Я *орфей*». Орфей у давньогрецькій міфології – чарівний музикант і співак. Але тут більше підходить переносне значення слова – солодкозвучний співець [4, 856]. Напрошується висновок, що *Ю. Андрухович* – *нелегальний солодкозвучний співець* (нелегальний вказує на проживання в гуртожитку – нелегальний статус). ЛХА *Орфейський* трапляється й у «Перверзії». Там *Стас Перфецький* має одне із сорока імен – *Спас Орфейський*. Автор застерігає: «Не забувайте, що одне з моїх імен – усе-таки *Нарцис*». Нарцис – самозакоханий чоловік, юнак, що милується собою [4, 734]. Виявляється, письменник не випадково поєднує ці імена.

Варто відзначити, що німецько-американський філософ Герберт Маркузе звертається до «фігур принципу реальності: до *Орфея та Нарциса*. Вони не стали культурними героями західного світу, а перетворились в образи радості та задоволення» [6, 141]. Мова *Орфея* – пісня, його труд –

гра. Життя *Нарциса* – це краса та споглядання [6, 149]. «Саме в них найповніше виражається мирне, не загарбницьке відношення до природи. Це образи радості, образи принципу нірвани, як відсутність напруги, перемоги над часом...» [9, 522]. Значить даремно Ю. Андрухович називає себе такими іменами. Міф, мистецтво, сфера естетичного – тут фантазія автора зберігає й здійснює свої істини.

Називає себе автор також криптонімом. Пор.: «І от група варятів – Микола Я., Панч, Вігущинський і некто ЮА». Зрозуміло хто цей *варят некто ЮА*. По-скільки книга називається «Таємниця», то й попадатимуться нам «таємничі» ЛХА. Секретний прапорщик про Андруховича каже: «серед нас тут є один *Антон Чехов*, – про всіх нас сатиру написав». Товариш *Кольорук* називає його «волею *Божою поетом*».

Не менш цікавим є ЛХА *Егон Альт*. *Егон Альт* – німецький журналіст, який нібито брав інтерв'ю у Юрія Андруховича. Загадкова загибель героя, загадкове щезнення навіть його могили, саме звертання автора як до «таємничого незнайомця» наводить на ряд роздумів. Хто ж він такий? Людина, янгол, демон чи alter ego (в перекладі з латини «друге я»)? Важко сказати точно, це є однією з авторських таємниць. Наймення *Альт* і *Орфей* мають щось спільне: вони мають відношення до музики. *Альт* – людина, що співає низьким жіночим або дитячим голосом [4, 23]. *Орфей* – чарівний співець. Значить, це може бути одна і та ж особа. Тобто, *Юрій Андрухович* і *Егон Альт* – один герой?!

Всі постаті, які виникають на сторінках книги, як правило, позитивні. Ось цілий ряд ЛХА, які називають друзів автора по Франіку (Івано-Франківську) так і по Львову, тобто студентів. Пор.: «йшов навідати *Турка*, тобто *Богдана Турецького*»;

«розкурював косяки з *Грузином* та його компанією»;

«*Хімік* був начебто нашим товаришем, таким собі сорокарічним *придурком*»;

«*Малий* був справді малим, йому виповнилося лише 12, такий собі особливий випадок, його старший брат – скажімо, так – *Бура*, наш однокласник, на той час уже сидів. Ми брали з собою *Малого* з поваги до його брата».

Герої отримують прізвиська відповідно до своєї професії, походження чи віку. Прізвиськами називаються слова, які даються людям у різні періоди їх життя за тією чи іншою властивістю їх вдачі, зовнішнім виглядом і т. ін. [8, 82]. Розповідаючи про студентів, Юрій Андрухович каже: «У нашому Поліграфі вчилися до біса мешканців Центральної Азії, дехто навіть жартував, ніби велике У в аббревіатурі УПІ (Український поліграфічний інститут) слід насправді розуміти як Узбецький. Уявляєш, старий Львів, середньовічні мури, руїни Європи – і всюди повно узбеків у смугастих халатах!» Ось розповіді автора про друзів-однокурсників азіатського походження:

«...узбека звали *Шухрат*, але він просив називати його *Шуриком*. Дещо кумедний тип, такий трохи *Ходжа Насредін*, *фанат Корану*, *шаріату* і *кандидат у лави партії*». Поєднання непоєднуваного – іслам, арабські антропоніми, слов'янський іменний варіант, членство в КППС.

«Іншого прізвисько було *Рукавішников*, напівросіянин-напівтаджик», «він же *Рукав*»;

«Третій називався *Різо Надіров*, такий цілком харизматичний тип, *басмач* і *памірець*».

Найкращими друзями в студентські роки для Андруховича були: *Ніна*, *Дара*, *Оксана*, *Садочий*. «Час до часу за участю *Майора* і *Верки Брачик*. Довгий час трималися разом – у різних комбінаціях, часом доволі болісних».

Добираючи імена своїм героям, автор неодноразово дає їм характеристику. Пор.: «Другого звали до банальності звично – *Саша Шевчук*. Попри банальність імені це був, як кажуть американці, а character». Автор поєднує російське ім'я з українським прізвиськом.

«То був *Смичок*. Він був – я не маю іншого слова – геніальний. Це був *Ганс Гольбайн молодший* – *неменше!* ...він був *рокером* і *бітником*... той *Ігор* – *Смичок!* Нікому з вас, мудаків, не відомий *геній*». *Смичок* – ще одне найменування, що має стосунок до музики, музичного інструмента.

Заслуговує на увагу ще один ЛХА – *Кольорук*. Андрухович пише: «Однак перед тим у моє життя увірвався *Кольорук*. Це був *Хтось*. *Кольорук* був *інститутською знаменитістю*, *монстром* і *динозавром*. Йому саме виповнилося десь із двадцять п'ять, він здавався в цих стінах – *вічним студентом* або *Вічним Жидом*, що пройшов Крим і Рим, літав у космос, горів у танку і так далі. Зовні він нагадував трохи Тараса Шевченка, а трохи Володю Мулявіна з ансамблю «Песняри». В найменуваннях *Кольорук*, *Хтось*, *Вічний Жид* не вимальовується щось конкретне. *Кольорук*, а який колір? Мабуть різні. *Хтось*, але хто – невідомо. *Вічний Жид* – живучий пройди-світ. Відомо, що «Вічний жид» – прізвисько Агасфера – персонажа середньовічної християнської легенди, який був приречений на вічне блукання по світу. Образ скорботного блукальця у безмірі Всесвіту використовували багато письменників (Й. Гете, П. Шеллі, Е. Сю, В. Жуковський та ін.). Постмодерністична парадигма творить поліваріативну міфологему безсмертного вигнанця, чий вічний мандри стають простором інтелектуального досвіду. Виходить, *Кольорук* – щось вагоме, велике, але, одночасно, розмите. Хоча під час інтерв'ювання автор зізнався, що спочатку фігурував *Королук* – реальна особа.

Розповідаючи про службу в армії, автор пише: «Наша рота – шоста – була по своєму привілейованою і на цілих дві третини складалася з тертих калачів і стріляних горобців – таких, котрі вже мали за собою студії». Автор з любов'ю змальовує персонажів. Він зазначає: «такі діаманти траплялися в тому лайні. Усі вони були страшенно *класні хлопці* з такими до непристойності типови-

ми українськими прізвищами – *Болюк, Дулюк, Палагнюк, Незнаюк, Онуфрак*.

Виділяється ряд ЛХА, що складаються з апелятива плюс прізвище. Апелятив, як правило, вказує на військове звання. Пор.: *капітан Ряднов, майор Дерябін, командир бригади сам Полкач* (займенник сам + прізвище від апелятива полк), *підполковник Гордєєв* («наш улюблений *Ен-Ша*). Це був справжній офіцер. Він безпробудно пив і завжди заступався за солдатів. *Атец радной*»). Okремо варто виділити ЛХА *Кочержук. Прапорщик Кочержук* – «широ українська душа з велетенськими граблями на-всі-руки – майора». Солдати називали його *Шерлоком Голмсом*. «Це була *бестія! Це був Кочер – жук*. ...справжній тобі індіанець. От якщо уявити собі такого питомого внутрішнього українця, того, що російською називається *хитрий хахол*, то це був він».

Солдатів різних національностей автор іменує за національністю. «У війську це траплялося, коли замість імен уживалися національності». Напр.: «Я повів на пост *Молдавана*. Його насправді звали *Валєра Карп*»; «Як потім сказав *Киргиз*»; «той *Литовець*». Виділяються ЛХА *азердесантник Алишев, чеченці Керімов і Шидієв*. (*Шидієв* писав вірші, *Керімов* «був наче створений для «калаша» чи навпаки – «калаш» для нього. На вправах він поціляв лише в десятку – стовідсотково, я такого більше ніде й ніколи не зустрічав, просто *Соколине Око* якесь».

Наші спостереження над функціонуванням ЛХА у «Таємниці» дають підставу виділити ще одну функцію ЛХА – дейктичну, вказівну, під якою розуміємо здатність окремих ЛХА не стільки називати чи характеризувати літературного персонажа, скільки вказувати на конкретну реальну особу, прототипа, що зображується в творі під іншим або трансформованим прізвищем чи іменем [2, 28]. Ось кілька ЛХА, які належать керівникам держав. ЛХА *Ярузельський* перетворюється в *Ярузеля*. («*Ярузельський* взяв на себе наведення ладу...», «але швидше за все *Ярузель* переконав Москву»), «але швидше за все *Ярузель* переконав Москву»). Леоніда Брежнєва Андрухович називає так: «*Брежнєв* був нашим *карнавальним Королем*. Тобто *Блазнем*. Його називали *Льонєю*». Черненко – «*старий-престарий генеральний секретар*, який начебто керував усією країною, а насправді цілий рік свого правління пролежав у комі. Ну, може, не в комі, але близько до того. Принаймні пересувався він уже тільки в памперсах – це точно». ЛХА *Горбачов* стає *Горбі*. («*Горбі* виявився до біса говірким, активним і непередбачуваним»). А згодом *Горбі* стає *Горбачом*. («*Горбач* улаштував у Москві... партійну конференцію»). ЛХА *Леонід Кравчук* – *Льоня Кра*. («іхній *жіночий лідер Льоня Кра*»). Усічення *Ярузель, Кра* та розмовний варіант *Льоня* характерні для радянського періоду, найменування *Горбі* утворене на американський манер. Інформаційно-оцінний потенціал дейктичних ЛХА не тільки вказувати на реальну особу, але й опосередковано виявляти авторське ставлення до певних, часто непривабливих явищ суспільної дія-

льності [3, 97]. Ось кілька дейктичних ЛХА народної творчості: *футболіст Блоха* – Блохін, *футболіст Євтух* – Євтушенко, *феноменальний Підрахуй* – колишній голова ЦВК Ківалов.

Юрій Андрухович – неперевершений майстер гри з прізвищами. Ось як він вміло створює образ *Риба*: «Семинар вів один з *китів* тодішньої російської поезії *Юрій Полікарпович Кузнецов*. *Полі – Карпо – вич!* Тобто швидше все-таки *не один з китів* російської поезії, а *один з її королів*. ...Йому не пасувало – бути катом слів. Здається він ніколи не посміхався, такий собі *ідол печалей, замкнута на всі замки трагічна маска, вельми-санований Риб*». Варто пригадати, що *Стас Перфецький* із «Перверзії» був і *Карпом Любанським і Сомом Рахманським і Йона Рибом*, котрий «у Кракові почувався як риба у воді». У романі «Диявол ховається в сирі» є ще один Риб: «І от переді мною він – *Влод Кауфман*, художник, волоцюга, ловець Часу, *Рибо-Вино-Кур*, легенда Львова й околиць». При розмові з Ю. Андруховичем вияснилось, що *Риба* – не тільки символ християнства, але й зодіакальний знак автора.

ЛХА *Якати Тяяка* – витвір автора. Пор.: «...крутиться якась дівчина, окей, молода жінка, років так 26... «*Ось яка ти!*» Це стало її іменем *Якати Тяяка*». Таке поєднання двох займенників для імені та прізвища створило щось на зразок японської власної назви. ЛХА *Чорна Манька* – псевдонім. Автор каже: «Не знаю, як її звали насправді – така *божевільна дебели тїтка*».

Звичайно, Юрій Андрухович не обходить у своїх творах без персонажів-іноземців. Їх дуже багато і в «Таємниці». При ідентифікації персонажів, що не належать до української нації, спостерігається дещо інший механізм використання мовностилістичних засобів української літературно-художньої антропонімії. Головний критерій, якому повинні відповідати ЛХА цього виду, – це максимальна відповідність їх форми основним фонетичним, словотворчим та лексичним особливостям мови нації, до якої належить іменований персонаж [3, 24]. Такі ЛХА містять в своїй структурі якісь специфічні національні риси. Напр.: чеські – *Яро Рудіш, Яхимек Тополь*, прикордонники *Пені та Пенік*; американські – *пані Крібидж, Вірлянай*; румунські – *Дан Міхалцяну, Раду Теодор*; польські *Анджей Стасюк, Влодко Наконечний*; австрійські – *Крістіан Льойдль*.

Розповідаючи про героїв «Таємниці», автор вводить і тих персонажів, котрі фігурують в інших творах. Андрухович має здатність поєднувати як реальних людей, так і вигаданих. Він заставляє говорити і думати про вигаданих людей, як дійсно про існуючих. Пор.: «Як з'ясовано *пані Ромою Воронич...*»; «синдром *Артура Пені?*»; «*Карл Йозеф Цумбруннен*, «одного з яких звали, здається, *Йозеф К*» («Дванадцять обручів»); «Повний пінцет, як висловився б *Отто фон Ф*» («Московіада»); «Я їздив з *Перфецьким*, Індриком, Ірваном...» («Перверзія»).

Щоб «Таємниця» була до кінця таємничою, автор створює цілу низку «таємничих» ЛХА. Ці ЛХА мають складнішу структуру онімійної семантики. Мова йде про криптоніми, якими автор називає своїх героїв. Напр.: «Того разу ми з *Або та його тодішньою КаБо* пустили на трьох шалено ефектну цигарку» (Зі слів Ю. Андруховича, *Або* – Андрій Бондар, *Кабо* – Катерина Ботанова); «Я привів сюди *ОК*», «ми гуляли з *ОК*» («польська ідіотка») (полька Оля Каплон); «*K-und-K*» (Кауфман і Кох) надрукували сотню запрошень». Слід виділити також таємничі ЛХА, утворені іменем та першою буквою прізвища. Пор.: «*Маркіян Ч.*, трохи молодший за нас, *таємничий мов демон, активіст*»; «І от група варятів – *Микола Я.*, Панч, Вітушинський і *некто ЮА*»; «...одного з яких звали, здається, *Йозеф К*».

Немаловажну роль у позначенні особи виконують апелятиви. Апелятивами автор називає як головних, так і другорядних героїв. За структурою апелятив може бути: простим, що виражається однослівною номінацією-апелятива: *режисер, редактор, шофер, майор, студент, товстуха, бегемотиха, миша* (про пасажирку); складним, вираже-

ним сполученням типу: *телевізійні хлопці, тамтешній сторож, «карова ачкастая», молоді дами, один пасажир*; складеним, що виражається словами-актуалізаторами, описовими конструкціями на зразок: *селоки з бурякових ланів Бандерлянду, «один пасажир – якесь таке вусмерть запите чмо, напівдоходяга, весь у тюремних тату...»* Отже, конкретний, індивідуальний зміст окремого апелятива зумовлюється синтагматикою лінійного ряду. Звуження (чи розширення) семантичного обсягу імені може здійснюватися словами-актуалізаторами, а також конструкціями з описовими означеннями [5, 330].

ЛХА Юрія Андруховича репрезентують неповторний стиль письменника, виступають яскравими та активними показниками специфіки його онімного письма, створюють барвистий онімний простір роману. Проведений аналіз доводить, що вживання тих чи інших онімів передусім залежить від змісту та тематики твору автора, що й зумовлює функціонування певної ономастичної лексики, організацію особливостей онімного простору, який притаманний тільки даному роману.

Література

1. Андрухович Ю. І. Таємниця. Замість роману / Андрухович Ю. І. – Харків: Фоліо, 2007. – 478 с.
2. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: Проблеми теорії та історії / Л. Белей – Ужгород, 2002. – 176 с.
3. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст. / Л. Белей – Ужгород: Патент, 1995. – 120 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Крупа М. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. – 416 с.
6. Маркузе Г. Ерос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества / Маркузе Г. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 526 с.
7. Таємниця Юрія Андруховича. Розмовляв Тарас Прохасько // Галицький Кореспондент. – 2007. – 8 березня.
8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії / Худаш М. Л. – К.: Наукова думка, 1977. – 236 с.
9. Юдин А. Парадоксы великого отказа / Юдин А. // Маркузе Г. Ерос и цивилизация. Одномерный человек: Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 516-526.

Вегеш Анастасія Іванівна – викладач кафедри української мови УжНУ.